Oldemor stampet et hus opp av jorden

TOMTE: Gården Tomte i Vest Torpa, Nordre Land.

TORPA: Er huset bygget av jord? Bente Stadsvoll forteller at oldemor ble møtt med skepsis da hun bestemte seg for å bygge og bo i et jordstampehus i Torpa på 1930-tallet. Et drøyt dusin fjøs på bureisingsbruk i Snertingdal hadde bokstavelig talt smuldret bort fordi jorden var uegnet. Våningshuset på gården Tomte er nå eneste jordstampehus i Nordre Land.

Tekst og foto: Inger Christine Årstad

– Leirjorda til huset ble hentet på oversiden av veien, der vi bygger nytt hus i dag. Jorda var billig og lett tilgjengelig naturmateriale, forklarer Bente Stadsvoll når hun viser rundt på gården Tomte i Vest-Torpa. Men fortellingen om oldemor sitt jordstampehus handler ikke bare om å bruke det man hadde. Huset ble til fordi en driftig kvinne så muligheter, selv i de harde 30-åra.

Oldemor

Oldemor Dorthea Tomte var en engasjert dame innen småbrukerbevegelsen. Hun startet Vest-Torpa ungdomslag, 4H-klubb og holdt vevkurs i husflidslaget. Den kvinnelige småbrukeren ble dessuten tilkalt når det var syke dyr, eller ved «vrien» kalving, og mangt et menneske hjalp hun til verden.

Tre generasjoner senere følger Bente opp oldemoren gjennom husflidsproduksjon, urteprodukter, gransirup og restaurering av flere lokale hus. Linåkeren foran jordstamphuset er også et minne etter oldemor, som fikk utmerkelse for god lin av husflidslaget. I dag brukes ikke linen til klær, men vakre dekorasjoner.

Skepsis

Folk var skeptiske til planene om et jordhus i Torpa. Det fortelles at et drøyt dusin fjøs på bureisingsbruk i Snertingdal bokstavelig talt smuldret bort fordi jorden var uegnet. Men noen mil unna står fortsatt våningshuset etter Dorthea og Hjalmar Tomte. Oldebarnet Bente forteller at huset holder seg godt. Kanskje fordi Dorthea hadde gått kurs gjennom småbrukarlaget og visste hvordan jordstampingen skulle gjøres?

Norges Bonde- og Småbrukarlag lanserte jordhusbygging som en billig bolig i mellomkrigsårene. I organet Småbrukaren kan en blant annet lese at kurs ble holdt på «Opland småbrukerskole ved Lena stasjon». Du kunne bygge et hus med egne hender, og på Tomte ble barn, barnebarn, naboer og venner satt i gang med spade og trillebår.

Stamper

Når Bente tok over gården i 2004 fant hun noen ukjente redskap laget av tre på låven.

– Jeg ville ikke kaste dem før jeg visste hva dette var. Jeg liker å ta vare på ting, forteller Bente.

Interessen for jordstamphus ble vakt når hun fant ut at dette var redskapen som våningshuset på gården ble bygget med. Låven ble bygd i 1939. På Tomte var det hest, ku, sau, geit og høner. I dag er dyra borte og låvebrua er forvandlet til en kreativ oase med blant annet vevstol. Lyset strømmer inn gjennom et stort gammelt vindu fra en glassveranda.

– Ha auga med deg og oppdag mulighetene i andre gamle hus, oppfordrer Bente. Det nye låvevinduet fikk hun tak i ved å ta mot til seg og spørre naboen om han skulle bruke glassverandaen som var til overs.

Kiosken

Bente er opptatt av at jordhuset med sin fortelling skal bestå for framtida. Hun har derfor laget informasjonsplakat som henger på porten. Urtene i hagen er merket med navn og lindyrkingen forklares i tekst og bilde for den som vil bli inspirert. I hagen står også de gamle utemøblene fra Dokka Hotell. Årsaken er at de ble oppbevart i hotellkiosken som ble flyttet opp til Tomte forrige sommer. Kiosken er fra 1955 og ble brukt til å selge is og pølser. Etter at selve hotellet ble revet på 1980-tallet ble kiosken flyttet inn i en privat hage.

Bente Stadsvoll hadde sett på det lille huset i flere år før hun turde å spørre om å få flytte bygget opp til Torpa. Gjennom kitting av vinduer, maling og takdekking har Bente fått et riktig hyggelig hagehus. I urtehagen rundt jordstamphuset til oldemor tenker hun å lage en liten kafé og å selge egen bakst noen vakre sommerdager.

BAKST: Bente har vunnet flere priser for sine oppskrifter.

Oppskrifter fra Torpa

TORPA: Bente har vunnet flere priser for matoppskriftene sine.

Urtebrød fra Torpa:

2 brød
1 dl linfrø
2 dl havregryn
1 ts salt
2 ss brødkrydder, jeg har mitt hjemmelagde som inneholder bjørkeblad, løpstikke, bergmynte, karve, eplemynte og ringblomst.
300 g sammalt hvete
1 pk tørrgjær
3 ss granskuddsirup
1 liter varmt vann
1 kg hvetemel, ca - til passe deig

Bland linfrø og havregryn og tøm over det varme vannet. La dette få trekke seg i ca 30 min. Bland så resten sammen til en deig. Hev i ca 2 timer. Bak ut til to brød, gjerne runde. Etterhev før du steker dem på 200 c i ca 45-55 minutter.

Hardangerlefse fra Torpa:

Oppskrift på cirka 50 lefser.
1 kopp sirup
1 kopp smeltet smør
1 kopp sukker
2 kopper kefir
1 ts. Hornsalt
2 ts. Natron
Mel til passe løs deig. Mel til utbaking.

Bakt etter en gammel oppskrift av en Helga Engen, en gammel dame som Bente var hos i sine barne/ ungdomsår. Bakstetrauet måtte frem, og deigen ble laget en dag i forveien. Den skulle stå kaldt. Bakerommet måtte være kaldt for minst mulig mel i deigen, bare slik skulle lefsene bli «slumsine».
Smaker godt med smør og brunost på, eller med smør, sukker og kanel.

GLASSVERANDA: På låven har Bente satt inn et gammelt vindu fra en glassveranda.

Jordstampehus

- Bygging av jordstamphus er bokstavelig talt å stampe et hus opp av jorden. Byggematerialet er kun jorda som finnes der huset skal stå. Norge hadde byggestandarder for jordhus helt fram til 1970-tallet. Jorden henger sammen og bli hardt som stein etter fagmessig stamping, helt uten sement. En jordvegg blir steinhard og tåler mangfoldige tonns belastning Stampinga gjøres mellom en form av kraftige lemmer. Når formen er fullstappet flyttes den bortover eller i høyden og stampingen kan fortsette med en gang. På 1930-tallet stampet man jorda for hånd med treredskap. I dag brukes stampemaskiner, som gjør arbeidet mange ganger så hurtig. Hvis huset er stampet om sommeren kan man flytte inn med en gang det er ferdig. Med litt sol og varme tørker jordveggene på under fjorten dager.

Kilde: Norsk Jord - og Halmbyggerforening 1999

OM BENTE STADSVOLL

- Samboer, tre barn og katt.
- Jobber som miljøarbeider.
- Lager urteprodukter: Urtekrydder, gløgg, granskuddsirup, urtesmør, granskuddgele, rips og rødkløver gele, rognebærgele med mynte og eplegele, urtete, urtebrød, urtebrød med bygg fra Grønvold Mølle og spekepølse med urter fra bygda.

KJÆRRINGRÅD

- Det vil alltid dukke opp ting du trenger. Man må være litt modig noen ganger og tørre å spørre om å få kjøpe det du trenger for å restaurere.
- Tør å gå egne veger og gjør prosjektene slik DU tenker de skal være. Damer tenker med hjertet.
- Ta prosjektene litt etter litt. Du blir modigere med alderen.
- Få med slekt og venner. Du trenger ikke gjøre alt selv. Mange synes det er artig å være med.

STAMPERE: Den gamle redskapene ble funnet når låven ble ryddet.

WWW.KJÆRRINGRÅD.INFO

- Hvem skal definere hvordan vi videreføre kulturarven?
- Kvinners arbeid, tradisjon, kultur og funksjonalitet formidles i tun og landskap, hus og håndverk. «Kjærringråd» er et nettverk for alle kvinner over hele landet med interesse og erfaring fra bygningsvern, både i egne hjem, på arbeidsplassen og i offentlige omgivelser.
- Nettverket skal gi kompetanse og relasjonsbygging.
- Nettverket ble etablert i mai, 2008 og nå er nesten 50 kvinner medlemmer. Nettverket
- «Kjærringråd» har temakvelder, fagekskursjoner, lokale prosjekter og nettverkspost. Gjennom å delta knytter du viktige kontakter for inspirasjon, samarbeid og utvikling!
- Bruk nettstedet www.kjærringråd.info. Her har vi samlet linker til inspirasjon og nytte. Både for å beholde egne drømmer – eller for å tro på realisering av ditt eget prosjekt.
- Gjennom artikkelserien vil Oppland Arbeiderblad presentere lokale kvinner som har bidratt til både stedsutvikling og bevaring gjennom sitt bygningsvern.

Adresse:
Kjærringråd
Kvinnovasjon, Landsbyen næringshage
Jevnakerveien 3, 2870 Dokka
Tlf. 61 11 83 33 E-post: post@kjærringråd.info

- Dette er den fjerde artikkelen i serien Kjærringråd. Den første sto fredag 11. november og omhandlet Liv Majer. Den andre artikkelen sto på trykk 25. november og omhandlet Bodil Ulimoen. Den tredje sto 9. desember og handlet om Benedicte Narum Jenssen.

LÅVEN: Bente har valgt å ta en vegg om gangen.